

מסוקים נגד גרילה וטרור – הייחוד במודל הישראלי

טל טובי

מאמר זה עוסק במקומו של מערך מסוקי הקרב של צה"ל במלחמה המתמשכת נגד כוחות לא סדירים. המאמר בוחן תחילה את ההיבט התיאורטי בהפעלת כוחות אוויר במלחמה נגד גורמים אלה ואיזה יתרונות מבצעיים מספקים מסוקי הקרב. בהמשך מנתח המאמר את השימוש במסוקים בצבאות העולם בסוג זה של לחימה, מתוך כוונה להדגיש את הייחוד שבהפעלת מסק"רים על ידי צה"ל. בייחוד זה עוסק החלק האחרון של המאמר. מסקנתו היא כי צה"ל לא רואה במסוקי הקרב מערכת נשק העומדת בפני עצמה, אלא אמצעי נוסף להשגת מטרה מבצעית. רבות מהפעולות שביצעו המסק"רים ניתן היה לבצע באמצעות כוחות אחרים, אך הפעלת המסוקים משיגה אותו אפקט בסיכון נמוך יותר. כמו כן, המסק"רים מציגים את העליונות הטכנולוגית והמבצעית של ישראל, ובכך ייתכן והם יוצרים גם אפקט בממד התודעתי, החשוב כל כך במלחמה נגד כוחות לא סדירים.

מילות מפתח: מסוקי קרב, טרור, גרילה, מלחמה נגד כוחות לא סדירים, חיל האוויר הישראלי, צה"ל.

מבוא

מאז שחר קיומה מתמודדת ישראל עם ארגונים לא סדירים במאבק עקוב מדם שהחל כמעט מיד לאחר מלחמת העצמאות. במסגרת מאבק זה הפעיל צה"ל, ועדיין מפעיל, מגוון שיטות לחימה במטרה לספק את הביטחון המרבי לאזרחי מדינת ישראל. מבין השיטות יש לציין פעולות של יחידות מיוחדות ומובחרות בשטחי היציאה של המפגעים, פעולות ביטחון שוטף יומיומיות ושוחקות לאורך

ד"ר טל טובי, המחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר אילן.

גבולות המדינה, ופעולות לחיסול מנהיגי המחבלים ושולחיהם הרחק בעומק מדינות האויב, ולעתים אף על אדמת אירופה. רוב הפעולות מהסוגים הראשון והשלישי הן חסויות.

צה"ל ערך מעת לעת מתקפות רחבות היקף בניסיון לפגוע בתשתיות טרור (למשל, מבצע כראמה, טיהור פתחלנד, מבצעי ליטני, "ענבי זעם", "חומת מגן", "עופרת יצוקה", "צוק איתן"). מבצע "שלום הגליל" היה בחודשיו הראשונים מבצע הטיהור הגדול ביותר שערך צה"ל מאז ומעולם. באופן פשטני ניתן לומר כי בדרך כלל היו אלה כוחות היבשה של צה"ל שהובילו את הלחימה בטרור ובגרילה,¹ אך מאז מלחמת ששת הימים הכניס צה"ל ממד חדש למלחמה זאת – חיל האוויר על מטוסיו ומסוקיו לסוגיהם השונים.

מאמר זה עוסק במקומו של מערך מסוקי הקרב (מסק"ר) של צה"ל במלחמה המתמשכת נגד כוחות לא סדירים, כלומר בתיאור הלוחמה של ישראל נגד גרילה/טרור, כשהשימוש במסק"רים מהווה מקרה מבחן. מטרתו הכללית של המאמר היא להצביע על הייחודיות של הפעלת מסוקי הקרב בצה"ל. למאמר שני פרקי משנה נוספים. הראשון מתאר את המסגרת התיאורטית להפעלת מסוקים בלוחמה נגד כוחות לא סדירים; השני בוחן בקצרה את הפעלתם של מסוקים בצבאות אחרים בעלי ניסיון היסטורי של לוחמה נגד גרילה, וזאת במטרה לבנות את המסגרת ההיסטורית המבצעית שתצביע על הייחודיות של הפעלת המסק"רים בצה"ל.

כוח אווירי והמלחמה נגד כוחות לא סדירים:

המסגרת התיאורטית

מתח טקטי ואסטרטגי בין הגנה להתקפה ובין אש לתמרון שורר בכל עימות צבאי, ולחימה נגד כוחות לא סדירים לא יוצאת מכלל זה.² עקרונות המלחמה של צה"ל מדגישים את היוזמה וההתקפיות: "ההתקפה היא הדרך האפקטיבית ביותר לזכות ביוזמה" ו"מי שבידו היוזמה יכתוב את הלחימה ויאכופ רצונו על האויב".³ הכרעה בלחימה נגד כוחות לא סדירים מסובכת הרבה יותר, גם מכיוון שהיא לא יכולה להיות מושגת במעשה חד־פעמי וגם משום שנדרש מאבק בממד הפוליטי להשגתה. אם במלחמה סדירה יש חשיבות בלעדית למאמץ הצבאי ולמהלכים הקרביים של יחידות הצבא השונות (אם כי גם הבחנה זו הולכת ומטשטשת), הרי שדפוסי הפעולה במלחמה נגד כוחות לא סדירים הם שונים. הכוחות הלא סדירים נהנים, בדרך כלל, מתמיכה רחבה של האוכלוסייה המקומית והם בעלי ידע מצוין על תאי השטח הגיאוגרפיים בהם הם פועלים. יש לפיכך צורך ליצור תמהיל של פעולות פוליטיות, כלכליות וחברתיות כדי לשפר את רמת החיים של האוכלוסייה האזרחית, ובדרך זו למנוע את התמיכה העממית שלה בלוחמים הלא סדירים, החשובה להם כל כך.

הפעילות הצבאית חיונית כחלק מכלל המאמצים לחיסול הכוחות הלא סדירים. יעד זה ניתן להשיג על ידי שחיקה, התשה והחלשה של כוחות אלה. מטרתו העליונה של הצבא הסדיר הנלחם בהם היא, לעומת זאת, מניעת אבדות לכוחותיו ושחיקה מזערית שלו. על הצבא הסדיר גם להביא לידי ביטוי את עליונותו הטכנולוגית. טענת המאמר היא כי מסוק הקרב הוא פלטפורמה אידיאלית למלחמה נגד גרילה בהיבט הצבאי שלה. הפעלתו של חיל האוויר בכלל ומערך המסוקים שלו בפרט באה לשרת כמה מטרות, המהוות למעשה את הבסיס הצבאי־תאורטי בלוחמה נגד כוחות לא סדירים.⁴

אחד ממאפייניה הבולטים של מלחמת גרילה הוא האסימטריות שלה. אסימטריה מצביעה על חוסר איזון ועל היעדר שוויון בין הצדדים הלוחמים. לצה"ל יש עליונות טכנולוגית ברורה ומוחלטת, הבאה לידי ביטוי בהפעלת חיל האוויר על זרועותיו השונות. עליונות טכנולוגית כזאת הייתה גם לשאר המדינות שנלחמו בגרילה שיוזכרו במאמר זה. מדינה הנאבקת בגרילה/טרור אינה צריכה להצדיק את השימוש בעדיפותה הטכנולוגית, אם כי יש לה צורך קריטי להימנע מלפגוע באוכלוסייה אזרחית שאינה לוחמת. הכוח האווירי מעניק לצבא הסדיר גמישות, ניידות, כוח אש, תמרון ומודיעין קרבי בזמן אמת. כוח זה כולל מסוקי סער להובלת כוחות מיוחדים, מטוסי קרב לתקיפה מהירה ובעוצמה רבה בכל שטח זמן נתונים, מל"טים להשגת מודיעין, מערכות קשר מוטסות, וכיום גם פלטפורמות נושאות נשק, וכמובן מסוקי קרב.⁵

למסק"ר מספר יתרונות בולטים. ראשית, ניידות גבוהה ללא קשר לתוואי השטח וכושר פעולה בטווחים ארוכים בהשוואה לכוחות הקרקע השונים. יתרון שני הוא ריכוז כוח מידי בהתרעה קצרה. כוח משימה של מסוקי קרב יכול להימצא בבסיסים עורפיים מוגנים יחסית, וזאת בניגוד לכוחות משימה קרקעיים. ברבות ממלחמות הגרילה לא הייתה כל תועלת בכיבוש שטחים, וכאלה שנכבשו והוחזקו על ידי כוחות רגלים ושריון אף היו יעד מועדף להתקפה של לוחמי הגרילה וגרמו לקשיים מבצעיים ולוגיסטיים לצבא הסדיר. כך, למשל, רוב אבדותיו של צה"ל במהלך שהייתו בדרום לבנון (1985–2000) לא היו בפעילות מבצעית אלא בפעילות לוגיסטית בעיקרה: פתיחת צירים, העברת שיירות אספקה ואבטחת מוצבים.⁶ כשצה"ל נטל את היוזמה לידי, באה לידי ביטוי יכולתו המבצעית הגבוהה, בה שילב עדיפות טכנולוגית וכוח אש. חלק לא מבוטל של הפעילות היוזמה בוצעה על ידי מסוקי קרב.

יתרון שלישי של המסק"ר הוא מגוון אמצעי הלחימה המדויקים אותם הוא נושא, לצד עוצמת אש גדולה לטווח ארוך. המסק"ר יכול ללוות מסוקים המנחיתים כוחות משימה קרקעיים למשימות מיוחדות, תוך מתן סיוע אווירי קרוב וחפיו הן על הנחיתה והן על הפינוי משטח הפעולה.

היתרון הרביעי הוא הוורסטיליות של המסק"ר. מלחמת הגרילה היא מלחמה ללא חזיתות, ולוחמי הגרילה יכולים לתקוף בכל מקום ובכל זמן. בלתי אפשרי להחזיק מסות של כוחות יבשה בכל מקום ובכל זמן, מכיוון שקשה לצפות מתי והיכן יתקפו לוחמי הגרילה. המסק"רים יכולים להגיע במהירות לכל זירת פעילות ולספק את כוח האש הנדרש. אם תקרית האש נמשכת זמן ארוך, יכולים מסוקי סער להנחית כוחות רגלים בזירת הלחימה. תקיפת מאמצי החדירה של האויב במקומות שבהם יכול להתמוטט מערך ההגנה, או במקומות שהוא כלל אינו קיים, הוא ייעודו העיקרי של המסק"ר.

למכלול יתרונות כמותיים ואיכותיים אלה של המסק"רים יש להוסיף יתרון אותו קשה לכמת. כאמור, מלחמת גרילה מתאפיינת באסימטריה שלה. הפעלת כוח אווירי מציגה את יתרונה האיכותי והטכנולוגי של הצד "החזק", ובכך מהווה מעין בסיס ללוחמה פסיכולוגית. אם הפעלת הכוח האווירי מדויקת וגורמת נזקים קשים לתשתית האנושית והלוגיסטית של לוחמי הגרילה, היא משמשת אמצעי חשוב לערעור אמונתם ביכולתם לנצח.⁷ היכולת לפגוע ממרחק ובמפתיע ולסגת ללא נזק תורמת גם היא לערעור פיזי ונפשי של לוחמי הגרילה. מעדויות שנגבו עבור ארגון "בצלם" התברר שעדי ראיה רבים לתקיפת מסק"רים ציינו כי לא הצליחו לזהות מהיכן נורתה האש וכי מטח האש הראשוני היה פתאומי, מהיר וקטלני.⁸ דוגמאות אלו מצביעות על יתרונותיו של המסק"ר בפגיעה בתשתית האנושית של ארגוני טרור. לפי מקורות זרים, חלק מהסיכולים הממוקדים שעשתה ישראל בשנים האחרונות בוצעו באמצעות כלי טיס בלתי מאוישים.

למסוקים יש גם מספר חסרונות. החיסרון העיקרי הוא פגיעות גבוהה של הפלטפורמה המתוחכמת והיקרה על ידי כלי נשק זולים ופשוטים. מסוק הטס בגבהים נמוכים חשוף לאש נ"מ, תותחים, מקלעים ומטולי רקטות נישאים. כך, למשל, הופלו שני מסוקי "בלק הוק" (UH-60) של הכוחות המיוחדים של ארצות הברית על ידי מטול RPG-7 במוגדישו, סומליה (3 באוקטובר 1993). פגיעות הרבה של המסק"ר התבררה גם במהלך המבצעים האמריקאיים באפגניסטן ובעיראק. חיסרון נוסף שלו הוא הקושי בהפעלתו בתנאי מזג אוויר קשים. גם תנאי ראות (לילה, ערפל) מגבילים את הפעלת המסוקים, אך מגבלות אלו מתבטלות בהדרגה בעזרת מערכות ראיית לילה מתקדמות.

למרות פגיעותם של המסק"רים, אופיין של מערכות הלחימה שלהם, כולל היכולת לשגר טילים מונחים מטווחים ארוכים, מאפשר להפתיע את לוחמי הגרילה. עד שאלה יתעשתו, מסוגל המסוק להתרחק מאזור הסכנה. יכולת ה"שגר ושכח" של מסוקי "אפאצ'י", לדוגמה, מביאה את יכולותיו של הצבא הסדיר לכלל עליונות טכנולוגית על כוחות הגרילה. השילוב של ניידות גבוהה, זמני תגובה קצרים וריכוז עוצמת אש גבוהה הופך את מסוק הקרב למערכת נשק יעילה וקטלנית בהתמודדות

עם הגרילה/טרור. יעילותו של המסק"ר בולטת גם נוכח העובדה שחלק ניכר מהעיומותים בעשורים האחרונים מתנהל במרחב עירוני צפוף, המחייב יכולת פגיעה מדויקת כדי להמעיט ככל האפשר את הפגיעה באוכלוסייה לא לוחמת. המסק"ר, כמערכת נשק, משלב טכנולוגיה התומכת בצרכים המבצעיים מחד גיסא וברצון להקטין את מספר הנפגעים בקרב האוכלוסייה האזרחית מאידך גיסא.¹⁰ יתרונות דומים ניתן לזהות בהפעלתם ההולכת וגוברת של כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"ם) בלחימה היומיומית נגד כוחות לא סדירים. בנובמבר 2001 דווח בארצות הברית כי כטב"ם ביצע תקיפה באפגניסטן. זהו התייעוד הראשון של כטב"ם המבצע משימה התקפית מעבר למשימות המסורתיות של סוור, תצפית, איסוף מודיעין וסימון מטרות. אמנם, מקורות זרים רבים מזהים את ישראל כראשונה שהפעילה כטב"ם במשימות צבאיות, אך הדיווח המהימן הראשון להפעלה כטב"ם על ידי ישראל במשימת תקיפה הופיע בעיתונות רק ב-24 באוקטובר 2004, בעקבות עדות ראייה על תקיפה בח'אן יונס. דיווחים על תקיפות של "כלי טיס של חיל האוויר" הוסיפו להתפרסם בשנים הבאות. ישראל מוגדרת כאחת משלוש מדינות בלבד, לצד ארצות הברית ובריטניה, המפעילות כטב"ם במשימות תקיפה נגד מטרות שונות. אך מכיוון שהיא מעולם לא הצהירה באופן רשמי על שימוש בכטב"ם לתקיפת מטרות ברצועת עזה, בדרום לבנון או במקומות אחרים, יש לתת את הבכורה בתחום זה לארצות הברית.¹¹

מאמר זה מתמקד בייחודיות הישראלית בהפעלת מסוקים ביוזמה התקפית נגד כוחות לא סדירים, ייחודיות שממנה נגזרו שני תהליכים: הראשון, אימוץ דרכי הפעולה הישראליות על ידי צבאות אחרים, קרי שימוש במסוק כמערכת נשק ללחימה נגד כוחות לא סדירים; השני, הוספת משימות קרביות התקפיות לכטב"ם מעבר למשימות המסורתיות שלו. בעקבות זאת ניתן לקבוע כי הכטב"ם מהווה למעשה המשך השימוש בעליונות הטכנולוגית במלחמה נגד כוחות לא סדירים. כדי לבחון את הייחודיות שבהפעלת מסוקים בכלל ומסוקי קרב בפרט בצה"ל, יש לבחון תחילה את השימוש שנעשה במסוקים על יד צבאות אחרים שהתמודדו עם כוחות לא סדירים.

הניסיון ההיסטורי: מסוקים נגד כוחות לא סדירים בצבאות העולם

צרפת: הודו־סין ואלג'יריה

צרפת ניסתה לאחר מלחמת העולם השנייה לשקם את האימפריה שלה. שתי מערכות קשות וארוכות ראויות לציון במסגרת מאמץ זה: הראשונה בהודו־סין (1946–1954) והשנייה באלג'יריה (1954–1962). בהודו־סין שימשו מסוקים צרפתיים בעיקר במשימות חילוץ ופינוי,¹² בדומה לפעולות המסוקים האמריקאיים

במלחמת קוריאה. השימוש במסוקים הצרפתיים בהודו־סין החל גם הוא במהלך 1950. לצרפת היו גם תוכניות להובלת והנחתת כוחות רגליים באמצעות מסוקים, אך תוכניות אלו לא הוצאו אל הפועל בעקבות התבוסה בדיאן ביאן פו שסיימה את המלחמה.

המסוקים החלו למלא תפקיד מכריע יותר במהלך המלחמה באלג'יריה.¹³ המשימות החדשות שלהם כללו הובלת כוחות לאזורי הקרבות לפי הצרכים המבצעיים והשגת יתרון כמותי ואיכותי בזמן ובמקום נתונים. שטחה העצום של אלג'יריה, המדברי ברובו, הערים קשיים אסטרטגיים, אופרטיביים, טקטיים ולוגיסטיים בפני הצרפתים. מנגד, הטופוגרפיה עזרה ללוחמי הגרילה האלג'יריים. הפתרון המבצעי של הצרפתים היה שימוש מסיבי במסוקים. כשזוהתה יחידת גרילה, הוקפצו כוחות עילית צרפתיים למרדף אחריה, ויחידות אחרות ביצעו חסימות ומארבים על ציר ההתקדמות. אם המרדף נמשך זמן רב, העבירו המסוקים אספקה, תחמושת ולוחמים לפי הצורך.¹⁴

בריטניה: מלאיה

גם בריטניה התמודדה עם שורה של מלחמות גרילה לאחר מלחמת העולם השנייה. הארוכה והאינטנסיבית ביותר הייתה במלאיה (1948–1960). החידוש העיקרי בלחימה של הבריטים שם היה הנחתת כוחות ממסוקים למשימות סיור באזורים בהם נצפתה פעילות של יחידות גרילה. המבצע המוסק הראשון נערך בפברואר 1952 והיה למעשה פעולת פינוי של כוחות רגלים שנותקו בגלל שיטפונות, שהו כחודש ימים בביצות שבצפון־מערב מלאיה ומצבם הפיזי היה גרוע.¹⁵ בהמשך המלחמה הוסיפו מסוקים בריטיים להעביר ולפנות כוחות, הפעם מבלי שאלה נאלצו לצעוד ולהתקדם בקושי רב בתנאי השטח הקשים (ג'ונגלים הרריים) של מלאיה.¹⁶ מלבד זאת, שימשו המסוקים במשימות "הקלאסיות" שלהם: פינוי פצועים והעברת אספקה למוצבים מבודדים.

ארצות הברית: וייטנאם – מלחמת המסוקים¹⁷

כאמור, מסוקים הופעלו בלחימה נגד גרילה כבר על ידי צרפת ובריטניה. אף על פי כן, מלחמת וייטנאם הייתה הראשונה שבה השימוש המסיבי במסוקים היה המאפיין העיקרי. המסוק הפך לסמל של מלחמת וייטנאם ולא בכדי. המלחמה שם הציגה שני חידושים עיקריים: הראשון, הנחתת כוחות רגלים מסיבית באזורי קרבות; השני, הפיכת מסוקים לפלטפורמות נושאות אמצעי לחימה שונים למשימות סיוע אווירי קרוב. יש לציין כי העברת כוחות גדולים במהירות למרחקים ארוכים לא נבעה מדוקטרינה חדשה למלחמה נגד גרילה, אלא פותחה קודם למעורבות האמריקאית בווייטנאם עבור מתאר של מלחמה גרעינית מוגבלת

באירופה.¹⁸ בהדרגה התברר כי הניידות הגבוהה שיצרו המסוקים יכולה לתת מענה יעיל לניידות של לוחמי הגרילה ולאתגרי האקלים והטופוגרפיה של וייטנאם. המסוקים האמריקאיים הראשונים הגיעו לווייטנאם כבר בסוף 1961. הם החלו לטוס במשימות קרביות במסגרת פעולות של צבא דרום וייטנאם, אך מצבו הגרוע מנע הפעלה יעילה שלהם. את המסוקים הטיסו טייסים אמריקאיים, והניסיון שצברו תרם להפקת לקחים עבור מבצעים עתידיים. הלקח העיקרי שנלמד בווייטנאם היה כי לצד המסוקים שהטיסו לוחמים יטוסו חמישה עד שבעה מסוקים שיהיו חמושים במגוון אמצעי לחימה, כגון מקלעים, מטולי רימונים ומשגרי רקטות. מסוקי תקיפה אלה היו אמורים לספק ריכוך באש על שטח הנחיתה וחיפוי לכוחות הנוחתים עם הנחתתם.¹⁹ להשלמת המבנה הקרבי צורפו מסוקים לפינוי מהיר של פצועים, וכן מסוק פיקוד ושליטה לתיאום כל מבצע הנחתה. הדוקטרינה של הפעלת מבנה זה כונתה The Eagle Flight.²⁰

עם הגברת המעורבות האמריקאית בלחימה קרקעית בדרום וייטנאם במהלך שנת 1965, החל הצבא האמריקאי להסב את דיוויזיות הצנחנים והרגלים לדיוויזיות המובלות לשדה הקרב במסוקים. לדיוויזיות אלו, דוגמת הדיוויזיה המוטסת ה-101 ודיוויזיית הפרשים הראשונה, צורפו טייסות מסוקים שהיוו חלק אורגני של הדיוויזיה, בדומה לכוחות הארטילריה וההנדסה. בהדרגה צורפו מסוקים לכלל היחידות הקרביות של הצבא והמרינס שלחמו בווייטנאם. עד השלמת הפינוי של הכוחות האמריקאיים מדרום וייטנאם, במחצית הראשונה של 1973, ביצעו המסוקים האמריקאיים כ-36,125,000 גיחות. 3,932,000 מתוכן היו גיחות תקיפה, 7,547,000 גיחות להנחתת כוחות, 3,548,000 גיחות להעברת לוגיסטיקה, ויותר מ-21,000,000 גיחות למשימות סיוור, פינוי פצועים, חילוץ טייסים ומשימות אחרות. ארצות הברית איבדה במלחמת וייטנאם 2,066 מסוקים מאש האויב, ועוד 2,566 מסוקים נפלו מסיבות אחרות.²¹

תורת הלחימה שפותחה במהלך שנות השישים של המאה העשרים כללה שימוש מסיבי במסוקים במטרה לאתר את האויב, להנחית כוחות לחיסול לוחמי הגרילה, לספק ללוחמים שעל הקרקע סיוע אווירי קרוב, מדויק יותר מזה של הארטילריה או של המטוסים, ולקדם ארטילריה לעמדות חדשות. מבחינה לוגיסטית, המסוקים שימשו כפלטפורמות לפיקוד ושליטה ותקשורת, להעברת אספקה לכוחות הנלחמים, וכמובן לפינוי הפצועים. השימוש המסיבי במסוקים, וכן הימצאות מחלקות מסוקים כחלק אורגני של הדיוויזיות ושל החטיבות העצמאיות, הביאו לכך שהצבא האמריקאי היה מסוגל לנייד במהירות יחידות גדולות למרחקים ארוכים ולהעביר להן אספקה וסיוע קרבי בצורה רצופה.

במהלך מלחמת וייטנאם הוכנסו לשימוש קרבי מבצעי מסוקי תקיפה ייעודיים מסוג "קובר" (AH-1G).²² מסוקי ה"קובר" היו מהירים יותר ובעלי יכולת תמרון

גבוהה יותר, אם כי עד לסופה של המלחמה השתמשו גם במסוקי "בל" (UH-1) כמושים שסיפקו סיוע אווירי קרוב ליחידות הרגלים שלחמו על הקרקע. ארצות הברית המשיכה לשדרג את היכולות הקרביות של מערך המסוקים שלה הן במהלך המלחמה והן אחריה. שיאו של תהליך זה היה עם כניסתו לשירות מבצעי, ב-1984, של מסוק ה"אפאצ'י" (AH-64). מסוק זה פותח כחלק מהלקחים האמריקאיים ממלחמת וייטנאם, אך ייעודו העיקרי הפך להיות עד מהרה פלטפורמה לסיוע בבלימת מסות השריון של ברית ורשה, כחלק מדוקטרינת Air-Land Battle שפותחה בשנות השמונים. המסק"ר החדש הוגדר, אפוא, כנועד למלא משימות במלחמה סדירה, כחלק מההיערכות הצבאית החדשה של צבא ארצות הברית לאחר מלחמת וייטנאם.

כיום משמשים המסוקים לסוגיהם השונים חלק בלתי נפרד ממערך הלחימה של הצבא האמריקאי בכל מתאר אפשרי. בארבעים השנים שמסיום מלחמת וייטנאם היה למסוקים תפקיד חשוב ולעתים מכריע בפעילויות צבאיות שונות: מסוקים העבירו חטיבה שלמה מהדיוויזיה המוטסת ה-101 במהלך המתקפה הקרקעית במלחמת המפרץ,²³ עמוק בעורף הצבא העיראקי, ומסוקים מילאו תפקיד חשוב בעימותים בעצימות נמוכה כגון: בגרנדה (1983), בפנמה (1989), בסומליה (1993), באפגניסטן ופעם נוספת בעיראק. יש לציין כי הפעלת המסק"רים במלחמת עיראק השנייה (2003) הייתה בעייתית וחשפה את חולשות המסוק בסביבה בה אין קווים מוגדרים בין כוחות ידידותיים ובין כוחות אויב.

ברית המועצות/רוסיה: אפגניסטן וצ'צ'ניה

ניסיונה העיקרי של ברית המועצות בלוחמה נגד גרילה מחוץ לגבולותיה היה באפגניסטן. הפעלתם של מסוקים סובייטיים במשימות שונות לא מהווה חידוש טקטי או אופרטיבי, במיוחד לאחר וייטנאם. יחד עם זאת, מקריאת הספרות על הפעלת מסוקים סובייטיים באפגניסטן נראה כי ברית המועצות לא הפיקה לקחים מהניסיון האמריקאי בווייטנאם וגיששה אחר הטקטיקה הנכונה להפעלתם. עם זאת, המבצעים הסובייטיים באפגניסטן הלכו ונעשו נועזים יותר ככל שנמשכה המלחמה.

בקיץ 1986 הופיעו בזירה האפגנית טילי נ"מ מערביים מסוג "בלופייפ" ו"סטינגר". בשונה מהאמריקאים, הופעתו של איום זה על המסוקים הניע את הסובייטים לצמצם את פעילותם. אמנם, לא ברור מה הייתה מידת יכולתם של ה"מוג'אהידון" להפעיל ביעילות את טילי הנ"מ המערביים, אך נראה כי ברית המועצות לא הייתה מוכנה, בכל מקרה, לשלם את מחיר האבדות כתוצאה משימוש בטילים מתקדמים אלה. יש לציין בהקשר זה כי הפחתת השימוש במסוקים על

ידי ברית המועצות באפגניסטן נבע גם מהחלטה פוליטית לצמצם בהדרגה את הנוכחות הסובייטית שם.

לפי הערכות במערב, רוב המסוקים הסובייטיים שהופלו באפגניסטן נפגעו דווקא מאש מקלעים ומרקטות RPG. הערכות אלו התבססו, בין השאר, על העובדה ש"בוגרי אפגניסטן" הפיצו את הידע המבצעי שצברו שם באזורי עימות אחרים, שגם בהם הופלו מסוקים בשיטה זו. כך, למשל, מסוקים אמריקאיים הופלו במוגדישו על ידי אנשי המיליציות הסומליות שאומנו על ידי אותם "בוגרים".²⁴ המסוקים הסובייטיים הראשונים הופעלו באפגניסטן כנראה בשליש האחרון של 1980. בספטמבר ובנובמבר אותה שנה נערכו שני מבצעי טיהור גדולים בעמק פנג'שר. הכוחות הסובייטיים הונחתו בתוואי שטח שולטים, במקביל לציר ההתקדמות של הכוחות הקרקעיים. המטרה הייתה לחסום את נתיבי נסיגת ה"מוג'האידון" מהעמק להרים ולנהל עמם קרב בתנאים עדיפים לכוחות הסובייטיים. בתחילה נוהלו מבצעי ההנחתה בטווח הסיוע הארטילרי של הכוחות הקרקעיים. החל מהמחצית השנייה של 1981 הפכה הנחתת הכוחות על תוואי שטח בולטים לאורך צירי ההתקדמות של הכוחות הקרקעיים לחלק בלתי נפרד מהטקטיקה הסובייטית. הפעלת הכוחות המוסקים נעשתה תוקפנית יותר ושילבה נטילת יוזמה ויציאה לסריקות, במטרה לגלות את מקומות המסתור של לוחמי הגרילה ולהשמידם.

במהלך שנת 1982 החלו הסובייטיים לאמץ את טקטיקת "חפש והשמד" אותה נקט הצבא האמריקאי בווייטנאם. שילוב של מסוקים מסוג Hind (Mi-24) ו-Havoc (Mi-28) אפשר מבצעים גם מחוץ לטווח האש של הארטילריה הסובייטית. הסיוע האווירי הקרוב של המסק"ר הפך מאז למרכיב מרכזי בעוצמת האש של הכוחות הסובייטיים. בהדרגה השתנה היחס בין הכוחות הממוכנים ובין הכוחות המוסקים לטובת האחרונים.²⁵ במקביל למשימות קרביות של הנחתת כוחות, סיוע אווירי קרוב ו"ארטילריה מעופפת", הופעלו המסוקים הסובייטיים גם במשימות ליווי חמוש של שיירות אספקה וכן בהטסת אספקה למאחזים מרוחקים או כאלה שהתנועה היבשתית אליהם הייתה מסוכנת.

בדצמבר 1994 יצאה רוסיה לפעילות צבאית רחבה בצ'צ'ניה. גם שם, כמו באפגניסטן, נלחמו הרוסים בלוחמי גרילה שנהנו מיתרונות הטופוגרפיה ההררית. ניתן היה לשער כי הלקחים שנלמדו עשור קודם לכן באפגניסטן יהפכו לתורת לחימה מסודרת שתיושם בצ'צ'ניה. לא כך היה. חולשתה של הכלכלה הרוסית השפיעה על כושרו ופעולותיו של הצבא, ומשימותיהם העיקריות של המסוקים הרוסיים בלחימה בצ'צ'ניה (44 אחוזים מכלל המשימות) היו לוגיסטיות – הבאת אספקה ליחידות הלוחמות ופינוי פצועים. המשימות הקרביות של המסוקים היו

בעיקר ליווי שיירות והנחתת כוחות,²⁶ אם כי ניתן היה למצוא גם משימות קרביות בהן באה לידי ביטוי עוצמת האש של מסוקי הקרב.

סיכום הניסיון המבצעי של צבאות זרים בהפעלת מטוסי קרב מראה כי הם שימשו למעשה תחליף לצניחות מבצעיות. הנחתת כוחות על ידי מסוקים מהירה ומדויקת יותר מאשר הצנחתם, ופיתוח טכניקות להנחתה אפשר להפחית את מספר האבדות בהשוואה לצניחות המבצעיות, במיוחד באזורים בהם היה צפוי כי האויב יכול לירות אש נ"מ תכליתית ויעילה לעבר הצנחנים.²⁷

רשימת המשימות של מסוקי הקרב, כפי שעולה מניסיונם של צבאות זרים, מופיעה להלן, לפי סדר התפתחותן:

- א. משימות לוגיסטיות, ובכלל זה פינוי פצועים וחילוץ טייסים.
- ב. תצפיות, איסוף מודיעין ומשימות פיקוד ושליטה.
- ג. הנחתת כוחות.
- ד. סיוע אווירי קרוב לשיירות ולכוחות קרקע.
- ה. משימות קרביות עצמאיות נגד מטרות של לוחמי גרילה.

השימוש במסוקי קרב בצה"ל

את בניית מערך המסוקים של צה"ל ניתן לחלק לשני שלבים עיקריים: השלב הראשון – מקליטת המסוקים הראשונים בחיל האוויר במאי 1951 עד אפריל 1975. תפקידם העיקרי של המסוקים בשלב זה היה תצפיות, איסוף מודיעין, הטסת מפקדים, פינוי והובלת כוחות אל שדה הקרב וממנו. ניתן לקבוע כי צה"ל הפעיל את מערך המסוקים שלו באותה תקופה בדומה לשאר צבאות העולם.²⁸ השלב השני היה בעקבות הפקת הלקחים לאחר מלחמת יום הכיפורים. חיל האוויר הישראלי סבל אבדות קשות כתוצאה ממערך הנ"מ הצפוף והאגרסיבי של האויב ולא הצליח לפעול לעצירת מסות השריון הסורי והמצרי ולסייע ליחידות הרגלים והשריון. לאחר המלחמה החליט צה"ל לרכוש מסק"רים כדי להתמודד ביתר יעילות עם כוחות שריון שיתקפו בעתיד בסביבה רוויית מערכי נ"מ. למעשה, צה"ל לא התנסה במשימות חדשות אלו, מאחר ולא התמודד עם כוחות ערביים סדירים מאז מלחמת יום הכיפורים ומלחמת ההתשה שהתנהלה עם סוריה בחודשים שלאחריה. כוחות צה"ל, חיל האוויר ומערך המסוקים שלו מצאו עצמם מתמודדים מאז דווקא עם כוחות לא סדירים. יוצאים מכלל זה היו הקרבות נגד הצבא הסורי במהלך מלחמת לבנון הראשונה.

מאז שלהי שנות השישים של המאה העשרים הייתה ארצות הברית ספקית הנשק העיקרית של צה"ל, ובכלל זה של מטוסי קרב. אך טבעי היה כי רכש המסוקים הישראלי יהיה גם הוא מארצות הברית. כניסתם לשיירות של מסוקי "קובר"ה

באפריל 1975 והשלמת מערך המסק"רים על ידי רכש מסוקי "דיפנדר" (MD-500) מציינות את השלב השני בבניית מערך המסוקים של צה"ל, שבהמשכו הוכנסו לשירות, במהלך שנות התשעים, מסוקי התקיפה המתקדמים מסוג "אפאצ'י". במבצע ליטני (15-21 במארס 1978) עדיין לא שימשו המסוקים למשימות תקיפה. הסיבה העיקרית לכך הייתה שמסוקי ה"קובר" נמצאו אז בשלבי שדרוג מערכות הנשק שלהם. רק בסוף שנות השבעים החלו מסוקי הקרב לפעול בלבנון. תפקידם העיקרי היה אז ירי טילים וחימוש אחר נגד מטרות קרקעיות של ארגוני המחבלים. המסק"ר הדגים יכולת מבצעית מעולה ומדויקת בתקיפת מטרות קרקע - משימות שהיו שמורות עד אותה תקופה למטוסי הקרב/הפצצה השונים. יתרון זה של המסק"ר הפחית במידה ניכרת פגיעה במטרות אזרחיות, דבר שקשה היה למנוע כשהמטרות הופצצו על ידי מטוסי קרב.

הפעילות המבצעית הראשונה של מסוקי "קובר" הייתה ב-9 במאי 1979, כאשר שני מסוקים כאלה תקפו מבנה ליד צור בו הסתתרו מחבלים.²⁹ מסוקי "דיפנדר" החלו את פעילותם המבצעית בלבנון כשנה לאחר מכן. כאמור, מסוקי קרב פעלו במהלך השלבים הראשונים של מבצע "שלום הגליל" נגד כוחות סוריים סדירים, ופגעו בשריון ובכלי רכב משוריינים.³⁰ מבצע זה שילב למעשה מרכיבים של לוחמה קונבנציונלית עם מלחמה נגד גרילה והביא לידי ביטוי את הגמישות המבצעית אותה ניתן להפיק מהמסק"ר.

עד אותו שלב לא היה כל חידוש בשימוש שעשה צה"ל במסוקים. חשיבותו של המסק"ר התגלתה במהלך המלחמה הארוכה נגד חזבאללה, שהחלה מאז נערך צה"ל ב-1985 ברצועת הביטחון סמוך לגבול הבין-לאומי עם לבנון. צה"ל שילב במלחמה זאת באופן אינטנסיבי את כלל המערך המוטס, כשאחד מהאמצעים העיקריים בו היה המסק"ר. מערך המסק"ר נטל חלק נכבד גם בעימות שהחל בספטמבר 2000 באנת'פאדה השנייה ביהודה ושומרון ורצועת עזה. משימות המסק"רים בשטחים והפעולות שביצעו שם דומות לאלו שבוצעו בדרום לבנון. אין ספק כי השימוש במסק"רים הביא לידי ביטוי את עוצמתו הצבאית והטכנולוגית של צה"ל במלחמה נגד הטרור וכי פעילותם במשימות סיוע אווירי קרוב מפחיתה את מספר הנפגעים מקרב כוחות החי"ר.

מגוון המשימות שהוטלו על מסוקי התקיפה בלבנון היה ביטוי מעשי ליכולת המבצעית הגלומה בהם. שתי בעיות עיקריות עמדו בפני צה"ל בלחימה בלבנון: הראשונה, היתקלויות של יחידות רגלים ושריון במארכים של חזבאללה; השנייה, הצורך לאתר ולהשמיד את משגרי הקטיושה שהפגיזו את יישובי צפון ישראל. הייתה זו משימה קשה ומתסכלת שחייבה מודיעין בזמן אמת, וזה הושג על ידי כטב"מים ואמצעי מודיעין אחרים. מרגע שאותר משגר קטיושות, הוזנקו מסוקי קרב (או הופעלה מכת אש ארטילרית) במטרה להשמיד אותו ולפגוע באלה

שהפעילו אותו. לעתים אותר המשגר רק לאחר שיגור הרקטות ולא נותר אלא להשמידו כדי שלא יהיה ניתן להשתמש בו שנית, וכמובן כדי להראות כי צה"ל נוקט גם יוזמות התקפיות.

הגעתם של מסוקי "אפאצ'י" בספטמבר 1990 וכניסתם המיידית לשגרה מבצעית בלבנון הביאו לשיפור היכולת המבצעית של חיל האוויר נגד יעדי טרור. מסוקים אלה הם בעלי טכנולוגיה גבוהה וחימוש מתקדם יחסית לשאר מסוקי הקרב שבשירות חיל האוויר. תכונות אלו שלהם הביאו לפיתוח שיטת הסיכולים הממוקדים של בכירי ארגוני הטרור.

ב־16 בפברואר 1992 פגעו שני מסוקי "אפאצ'י" בשיירה שהסיעה את מזכ"ל חזבאללה עבאס מוסאווי. השיירה נעה מאחד הכפרים בדרום לבנון לעבר העיר צידון. כשהתגלתה על ידי כטב"ם, יצאו שני מסוקי "אפאצ'י" והמתינו בקרבת אחד העיקולים. כאשר התקרבו המכוניות, התרוממו המסוקים וירו את מטעניהם הקטלניים.³¹ שיגור הטילים שחיסלו את מנהיג ארגון הטרור היה רק סופה של שרשרת מבצעית מוצלחת. זו החלה באיסוף מודיעין מהימן על אורחות חייו ותנועותיו של מוסאווי. ביום הפעולה נדרש מודיעין מדויק בזמן אמת שהושג על ידי סוכני מודיעין, וזיהוי השיירה שהושג על ידי כטב"ם. מבחינה זו, הלחיצה על ההדק הייתה "המשימה הפשוטה". במהלך השנים נעשה שימוש נוסף ביכולת הדיוק הגבוהה של מסוקי "אפאצ'י". כך, למשל, ב־31 במאי 1995 וב־25 באוגוסט 1998 נהרגו בכירים נוספים מחזבאללה בשיטת הסיכול הממוקד. בסך הכל, מסוקי "אפאצ'י" הופעלו בכל מתווי הפעילות המבצעית השוטפת בלבנון, ובמיוחד במשימות דיוק שחייבו פעילות בלילה. יכולתם המבצעית הגבוהה הוכחה גם במבצעי "דין וחשבון" (יולי 1993) ו"ענבי זעם" (אפריל 1996), שבהם הופעלו המסוקים בעיקר כדי לפגוע במטרות נקודה של המחבלים.

הלחימה ברחבי יהודה ושומרון ורצועת עזה מאז ספטמבר 2000 הוכיחה שוב את יכולתו המבצעית הגבוהה של מסוק הקרב.³² שיטת הסיכול הממוקד על ידי מסוקי קרב הופעלה ביתר שאת והביאה להריגתם של עשרות מחבלים. רובם ככולם של המחבלים שחוסלו היו בכירים בארגוני הטרור השונים (חמאס, הג'האד האסלאמי ותנזים) ואחראים לביצוע פעולות טרור, ובכלל זה שליחת מחבלים מתאבדים לערי ישראל.

במהלך שנת 2001 ביצעו מסוקי הקרב של צה"ל יותר מ־65 תקיפות בכל הזירות ובכל שעות היממה.³³ גם מטוסי תקיפה הופעלו בלחימה זאת, אך פעולתם העיקרית הייתה הריסת מטרות של הרשות הפלסטינית וארגונים אחרים, ובתוכם מפקדות, מחסני תחמושת ומבני שלטון. מרגע שהתעורר הצורך בפעילות נקודתית מדויקת, או שהמטרה הייתה ממוקמת בלב שטח אזרחי והיה חשש כי אזרחים חפים מפשע ייפגעו, הופעלו בדרך כלל מסוקי קרב. כך, למשל, ב־31 ביולי 2001

חיסלו מסוקי "אפאצ'י" שני בכירים של חמאס יחד עם ארבעה מעוזיהם. מסוקי הקרב שיגרו אז שני טילי "הלפיר" שחדרו מבעד לחלונות הבניין בו שהו המחבלים והרגו אותם.³⁴ פעולות מדויקות אלו נעשו, כמדווח, בשיתוף פעולה בין מסוקי הקרב ובין כטב"ם.

אחת ממשימות מסוקי הקרב היא לספק מטרייה אווירית וסיוע אווירי קרוב לכוחות הקרקע במהלך פעילותם המבצעית. המלחמה בשטחים מאופיינת בלחימת גרילה קשה, בין השאר באזורים עירוניים המיושבים בצפיפות. תוואי השטח העירוני מביא לכך שהניידות של כוחות הרגלים, כמו גם יכולות התצפית, מוגבלות ביותר.³⁵ למסוקי "אפאצ'י" יתרונות רבים במצב זה: עוצמת אש גבוהה, מרוכזת ומדויקת, וכן יכולת תצפית הכוללת מערכות ראיית לילה (תרמויות FLIR) (Forward Looking Infra Red) – חיבור של המרכיבים המבצעיים של המסוק הקרבי עם כוחות הקרקע מביא להכפלת כוחה של יחידה הפועלת בתא שטח נתון.³⁶

במלחמה הקשה והמסובכת נגד הטרור זוכה מסוק הקרב למרב החשיפה התקשורתית. באפריל 2002 שודרה בישראל כתבה של שירות השידור הבריטי (BBC) שהציגה את מלחמתה של ישראל בטרור, ובכלל זה חיסול מחבל על ידי מסוק קרב. לפי הכתבה, אחת הדרכים לחסל מבוקש היא על ידי הטמנת מארב. הכתבה הציגה את השיטה "הקלאסית" של מארב, קרי על ידי כוחות רגלים, אך גם פירוטה את החידוש אותו הפעיל צה"ל – חיסול המבוקש על ידי מארב של מסוק קרב. שיטה זו הוצגה לצופים בעזרת צילום של ירי הטיל דרך מצלמת הירי של המסוק. כפי שכבר צוין, הירי הוא רק סופו של מבצע ארוך ומורכב, הכולל מגוון של מאמצים קרביים ומודיעיניים. שלב הסיום של מבצע מוצלח מתחיל כאשר המטרה מושמת על כוונת המסוק ונגמר עם פגיעת הטיל. אורכו של שלב זה הוא שניות ספורות, אך לעתים עוברים שבועות וחודשים עד שמגיעים אליו. למרות מספר חסרונות הכרוכים בהפעלת מסוקי הקרב, ובעיקר העלות הגבוהה שלה, הם מהווים פלטפורמה התקפית מובהקת. מסוק הקרב שיפר את היכולת ההתקפית של צה"ל במלחמתו בגרילה, הביא ללחץ מתמיד על יחידות הגרילה והפחית את מספר הנפגעים הפוטנציאלי במלחמה בשטח בנוי. מהניסיון ההיסטורי ניתן להסיק, כי ככל שהצד המתמודד עם גרילה/טרור נוקט יותר יוזמות התקפיות, הגרילה נדחקת להתגוננות ומסתתרת, וכתוצאה מכך הולכת ופוחתת היכולת ההתקפית שלה.³⁷ ירידה ביכולת המבצעית של הגרילה עשויה להביא, במידה כזו או אחרת, גם לפגיעה ביכולתה להשיג את מטרותיה הפוליטיות.³⁸

הייחודיות שבהפעלת מסוקי הקרב בצה"ל, כפי שנסקרה במאמר זה, היא בהפעלתם במשימות ייעודיות בעלות אופי התקפי יזום במלחמה נגד הטרור/גרילה. כדי לחדד את הפן הישראלי של ייחודיות זו, יש לבחון את מקומו של מסוק הקרב ביחידות לוחמה בטרור/גרילה של ארצות הברית ובריטניה לפני שנת 2001.

הספרות העוסקת בכוחות המיוחדים וביחידות ללוחמה בטרור של בריטניה וארצות הברית קובעת כי התפקיד העיקרי של המסוקים הפועלים בשירותם הוא הנחתת סער של כוחות וכן סיוע אווירי קרוב, כלומר המשימות המסורתיות של המסוק כפי שפותחו בשנות החמישים של המאה הקודמת. מלבד חידושים טכנולוגיים (והכנסת דגמים חדישים יותר של מסוקים), אין למעשה חידוש מבצעי בהפעלת מסוקים במדינות המערב.³⁹ כך, למשל, אין כל עדות לכך שהבריטים השתמשו במסוקי קרב נגד מטרות איכותיות ואנושיות של הצבא האירי הרפובליקני (IRA).

המלחמה נגד IRA התנהלה לא רק בערים הגדולות של צפון אירלנד, אלא גם באזורים הכפריים, והשתפו בה כוחות צבא ומשטרה, וכן הרגימנט ה-22 של "שירות האוויר המיוחד" (Special Air Service – SAS).⁴⁰ במאי 1987 זיהה המודיעין הבריטי כוונה של ה-IRA לפוצץ תחנת משטרה בעזרת מכונת תופת. למרות שאנשי ה-IRA היו תחת מעקב צמוד, חיכו הבריטים עד שהם הגיעו לתחנת המשטרה, ואז חוסלו מהמארב על ידי צוות של SAS שהוצב במקום מבעוד מועד. תחנת המשטרה נהרסה בפיצוץ ואזרחים שנמצאו בכנסייה סמוכה היו בסכנה במהלך ההתקפה, אך בסופו של דבר לא היו אבדות בנפש.⁴¹ לא ברור מדוע לא חוסלו אנשי ה-IRA בדרכם לתחנת המשטרה הכפרית בעיירה Loughall הנמצאת בלב אזור כפרי, במיוחד כשהמודיעין היה מהימן ומדויק ומסוק קרב יכול היה להשמיד בעזרתו את הרכב בו נסעו. יש לציין כי עם תחילת המתקפה דווקא הוזנק מסוק קרב מסוג Gazelle (SA-341), אך הוא סייר באזור במשימה של איתור חשודים נוספים והכוונת כוחות הצבא אליהם – משימת סיור ותצפית ולא משימה קרבית. הדוקטרינה האמריקאית העוסקת בלוחמה בעצימות נמוכה מייעדת למסוק הקרב תפקיד של נשק מסייע ולא קובעת לו משימות מוגדרות כמערכת נשק יוזמת והתקפית. פרק 7 של מדריך השדה של צבא ארצות הברית העוסק בלוחמה מסוג זה עוסק בסיוע קרבי, כגון: ארטילריה לסוגיה השונים, נשק נ"ט, סיוע אווירי טקטי (מטוסים קבועי כנף) וסיוע אש מפלטפורמות ימיות. המדריך מקדיש פסקה קצרה בלבד להפעלת מסוקי קרב במבצעים בעלי אופי של לוחמה זעירה. אמנם, בתחילת הפסקה נאמר כי "Attack helicopters are a highly mobile and immediate-response maneuver element",⁴² אך ההתייחסות לאחר מכן לפעולות המבצעיות של המסוקים היא בעיקרה למשימות אבטחה, ליווי שיירות אספקה, סיור וסיוע אווירי קרוב לכוחות קרקע, כלומר, היא רואה בהם פלטפורמה מסייעת.

סיכום

הלחימה של ישראל בכוחות לא סדירים היא יומיומית ועדיין לא הסתיימה. צה"ל ביצע, ועדיין מבצע בלחימה זו, פעילות התקפית בעזרת מסוקי קרב. מאמר זה

ניסה להצביע על הייחודיות בפעילות זו של צה"ל, שהפכה למודל מבצעי שאומץ על ידי מדינות אחרות. בראשן של אלו עומדת ארצות הברית, שאימצה את המודל לאחר שהסתבכה במלחמה נגד כוחות לא סדירים באפגניסטן ובעיראק.

צה"ל לא ראה מלכתחילה בהפעלת מסוקי קרב נושא העומד בפני עצמו, אלא אמצעי נוסף להשגת מטרה מבצעית. רבות מהפעולות שביצעו מסוקים אלה ניתן היה לבצע למעשה באמצעות כוחות אחרים, אך הפעלתם משיגה אפקט דומה בסיכון נמוך יותר. כמו כן, מסוקי הקרב מציגים את העליונות הטכנולוגית והמבצעית של ישראל, ובכך הם יוצרים, ככל הנראה, גם אפקט בממד התודעתי, החשוב כל כך במלחמה נגד כוחות לא סדירים.

חיל האוויר ער לעובדה שהארגונים השונים בהם הוא נלחם מתחמשים באמצעי נ"מ מתקדמים וכי המסוק הקרבי הופך בשל כך לפגיע יותר. עובדה זו עשויה להגביר את השימוש במערך הכטב"ם, במיוחד כאשר פלטפורמות בלתי מאוישות אלו גם יכולות לשהות באוויר זמן רב יותר מאשר מסוקים.

מוקדם עדיין להספיד את המסוק כפלטפורמה קרבית יעילה. הניסיון האמריקאי הוכיח כי למרות פגיעותו הרבה של המסוק, הוא ממשיך לפעול ביעילות. עובדה זו נכונה גם לגבי ישראל. מסוק הקרב מהווה נדבך חשוב בפעילות ההתקפית שמנהל צה"ל נגד כוחות לא סדירים. מבצע "צוק איתן" בקיץ 2014 הוכיח כי למרות השימוש ההולך וגובר בכטב"ם, המסק"ר ממשיך לשמש אמצעי חשוב במלחמה נגד כוחות כאלה. פעילותו זאת באה לשרת מספר מטרות: הראשונה היא סיכול פיגועים, גם על ידי פגיעה במפגעים העושים דרכם לפיגוע וגם על ידי פגיעה בבכירי הארגון המשגר אותם. פגיעה בבכיר מהווה גם מטרה שנייה, והיא שיבוש פעולות הארגונים. פגיעה מדויקת ואיכותית, המבוססת על מודיעין, מחייבת את הארגון לכנס את שורותיו ולבדוק כיצד הושג המידע. הצלחתו של סיכול ממוקד גם מביאה את אנשי הארגונים להסיק כי הם אינם בטוחים אף בקרב תומכיהם. מסקנה כזאת גורמת למידור נוקשה, הפוגע ביעילות המבצעית של ארגון הטרור, וזאת בנוסף לפגיעה בדרגים המתכננים. כמו כן, ניתן לשבש את השגרה המבצעית וההתארגנות לקראת פעולות על ידי תקיפת הארגונים באזורים הנחשבים על ידם לבטוחים. מטרה שלישית היא הרתעה, הנובעת גם מיכולות פגיעה שהוצגו במבצעים קודמים וגם מהכרזה כי פגיעה באזרחי המדינה תגרור תגובה. המטרה הרביעית היא ההיבט התודעתי, שהוא בעל שני ממדים: פגיעה במורל של אנשי הארגון ותומכיהם מצד אחד והעלאת המורל של אזרחי המדינה מצד שני.

מערך מסוקי הקרב (והמערך התומך בהם, בעיקר מערך המודיעין) אפשר לצה"ל להציג הצלחות בפעולות התקפיות יזומות החיוניות במלחמה נגד גרילה/טרור. אופיים של מסוקי הקרב הפך אותם לפלטפורמת לחימה חשובה ביותר. היוזמה ההתקפית מראה לארגוני הטרור ולתומכיהם כי הצד הנלחם בהם אינו

מתגונן ומחכה להתקפת הטרור הבאה, אלא נוקט צעדים מעשיים וגורם לצד השני להתגונן.

ייחודיות הפעלתם של מסוקי הקרב במלחמה נגד כוחות לא סדירים בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה (ולפני כן בלבנון) נובעת מהיתרונות שלהם. יתרונות אלה כוללים גמישות הפעלה, עוצמת אש גבוהה ודיוק בפגיעות. מערכות הנשק וסוג החימוש שנושאים מסוקי הקרב מאפשרים להם במקרים רבים לגרום נזק רב למטרה מבלי לפגוע בסביבה האזרחית. צורת הפעלה זו הייתה ייחודית לחיל האוויר הישראלי ולא נמצאה עד 2001 אצל מדינות אחרות שנלחמו בכוחות לא סדירים.

מסוקי הקרב יכולים לקיים רצף של פעילות מבלי להיקלע להתשה, להעתיק במהירות מאמץ מגזרה לגזרה ולפגוע באופן מדויק ביעדים נבחרים. יחד עם זאת, כל הפעלה עתידית שלהם חייבת לקחת בחשבון גם שיקולים מוסריים. יש לשאוף, עד כמה שהתנאים בשטח מאפשרים, להימנע מפגיעה באוכלוסייה אזרחית. כמו כן, יש להעמיד זה מול זה ולשקלל לפני קבלת החלטה את מידת הנזק שייגרם לארגון הטרור מהפעלה יזומה של המסוק"ר ואת הנזק התדמיתי שייגרם לישראל אם ייפגעו בעקבות זאת חפים מפשע.

הערות

- 1 Gunther E. Rothenberg, "Israeli Defense Forces and Low Intensity Operations", in: David A. Charters and Maurice Tugwell eds., *Armies in Low-Intensity Conflict*, (London: Brassey's Defense Publishers, 1989), pp. 49-72.
- 2 Christopher Bellamy, *The Evolution of Modern Land Warfare: Theory and Practice* (London: Routledge, 1990), pp. 15-17.
- 3 מטכ"ל-3-תת-02, אגף מבצעים – חטיבת תורה והדרכה, **עקרונות המלחמה**, 2007, עמ' 21.
- 4 לסקירה כללית על הפעלת כוח אווירי בלוחמת גרילה ראו: שמואל גורדון, **מסדר האבירים האחרון: אסטרטגיה אווירית מודרנית** (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, הוצאת רמות, 1998), עמ' 316-334; אילן הרשקוביץ, "המרכיב האווירי בעימות נמוך העצימות", **מערכות**, 380-381, 2001, עמ' 68-71. בשני המחקרים יש דיון כללי על שימוש בכוח אווירי בלוחמת גרילה, כשהפעלת המסוקים אינה זוכה לדיון מפורט. יחד עם זאת, מחקרו של הרשקוביץ דן בהיבטים השונים של הפעלת כוח אווירי בעימות עם הפלסטינים. ראו גם: זכי שלום ויועז הנדל, **תנו לצה"ל לנצח: הסיסמה שהגשימה את עצמה** (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2010), עמ' 63-67.
- 5 Shmuel Gordon, *The Vulture and the Snake: Counter-Guerrilla Air Warfare: The War in Southern Lebanon*, Mideast Security and Policy Studies No. 39 (Ramat Gan: Bar-Ilan University, Begin-Sadat Center for Strategic Studies, July 1998), pp. 38-39.
- 6 הדוגמה הקיצונית והטרגית ביותר היא אסון המסוקים ב-4 בפברואר 1997 כאשר שני מסוקי "יסעור" שהובילו לוחמים ללבנון התנגשו ביניהם באוויר. כל 73 החיילים והטייסים שהיו עליהם נהרגו. הם לא היו בדרכם לפעילות מבצעית, אלא להחליף את חבריהם.

- 7 הרשקוביץ, "המרכיב האווירי בעימות נמוך עצימות", עמ' 69.
- 8 בצלם, **נייר עמדה: מדיניות ההתנקשות של ישראל: הוצאה להורג ללא משפט**, ינואר 2001, עמ' 3-4. אין כוונת מאמר זה לדון בכל היבט פוליטי או מוסרי של מלחמה או עימות כלשהם.
- 9 למרות הפעלתו האינטנסיבית בשטחים המוחזקים, חיל האוויר לא שכח את משימתו העיקרית של המסק"ר – חיסול טורי שריון במקרה של התקפה על ישראל.
- 10 ראו בהקשר זה מאמרו של יצחק בן ישראל, "הפעלת חימוש באזורים צפופי אוכלוסין", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 5 (גיליון מיוחד), 2014, עמ' 15-18.
- 11 יש לציין כי התקיפות האמריקאיות הראשונות בכטב"ם בוצעו על ידי ה-CIA ולא על ידי הצבא. ראו: Thomas G. Mahnken, *Technology and the American Way of War since 1945* (New York: Columbia University Press, 2008), pp. 201-202.
- 12 Bernard B. Fall, *Street Without Joy* (London: Pall Mall Press 1964), p. 265; V.J. Croizat (tr.), *A Translation from the French Lessons of the War in Indochina*, memorandum RM-5271-PR (Rand Corporation, Santa Monica, California, May 1967), pp. 299-305.
- 13 Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerrilla in History* (New York: William Morrow and Company, Inc. 1994), p. 676.
- 14 Hilaire Bethouart, "Combat Helicopters in Algeria", in: T.N. Greene ed., *The Guerrilla and How to Fight Him* (New York: Praeger, 1966), pp. 260-269.
- 15 Robert Jackson, *The Malayan Emergency* (London: Routledge, 1991), pp. 98-102.
- 16 E.D. Smith, *Malaya and Borneo* (London: I. Allan Press, 1985), p. 35; Jackson, *The Malayan Emergency*, pp. 97-98.
- 17 הסקירה המקיפה ביותר על הפעלת מסוקים במהלך מלחמת וייטנאם נמצאת במחקר שפרסם הצבא האמריקאי במסגרת הסדרה Vietnam Studies: John J. Tolson, *Airmobility, 1961-1971* (Washington D.C.: Department of the Army, 1989), pp. 38-39. פורסם לראשונה ב-1973.
- 18 Andrew F. Krepinevich, *The Army and Vietnam* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986), p. 112.
- 19 Tolson, *Airmobility*, pp. 30-31.
- 20 **שם**, עמ' 38-39.
- 21 Spencer. C. Tucker, *Vietnam* (Lexington, Ky.: University Press of Kentucky, 1999), p. 122.
- 22 Tolson, *Airmobility*, pp. 144-146.
- 23 Harry G. Summers, *Persian Gulf War Almanac* (New York: Facts on File, 1995), p. 208.
- 24 Mark Bowden, *Black Hawk Down: A Story of Modern War* (New York: Penguin Books, 2000), p. 133.
- 25 Anthony H. Cordesman and Abraham R. Wagner, *The Lessons of Modern War (vol. 3): The Afghan and Falklands Conflicts* (London: Westview Press, 1990), pp. 192-205.
- 26 Timothy L. Thomas, "Air Operations in Low Intensity Conflict: The Case of Chechnya", *Airpower Journal* (Winter 1997), pp. 51-59.
- 27 Robin Neillands, *In the Combat Zone: Special Forces since 1945* (New York: New York University Press, 1998), p. 54.
- 28 **שתי המלחמות 1967-1973** (תל אביב: מערכות, 2006), עמ' 230-233. על תפקידם

- של המסוקים במלחמת יום הכיפורים ראו: Anthony H. Cordesman and Abraham R. Wagner, *The Lessons of Modern War (vol. 1): The Arab-Israeli Conflicts, 1973-1989* (London: Mansell Publishing, 1990), pp. 100-101.
- 29 אליעזר כהן וצבי לביא, **השמים אינם הגבול: סיפורו של חיל האוויר הישראלי** (תל אביב: ספריית מעריב, 1990), עמ' 625-626.
- 30 Cordesman and Wagner, *The Lessons of Modern War (vol. 1)*, pp. 210-213.
- 31 דני שלום, **50 שנות עליונות אווירית** (תל אביב: כרנת, זמורה-ביתן, 1998), עמ' 196.
- 32 בשנתיים הראשונות של האינתיפאדה השנייה ביצעו מסוקי "אפאצ'י" כ-1,500 גיחות מבצעיות ביהודה, שומרון ורצועת עזה: **ביטאון חיל האוויר** (אוגוסט 2002), עמ' 6.
- 33 **ביטאון חיל האוויר** (דצמבר 2001), עמ' 6.
- 34 **ביטאון חיל האוויר** (אוגוסט 2001), עמ' 7.
- 35 ראו דבריו של גל הירש, המתאר את הכוח הלוחם במרחב העירוני ככדור שפועל בכל הממדים, ובכלל זה התנווך התת-קרקעי: גל הירש, "לחימה במרחב העירוני", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 5 (גיליון מיוחד), אפריל 2014, עמ' 19. יש, כמובן, לזכור כי בעיות מבצעיות אלו לא מיוחדות למציאות העירונית רק כיום, אלא מאפיינות את הלחימה המסובכת בשטח בנוי מאז ומתמיד. המורכבות הרבה נובעת מהעובדה שהסביבה העירונית מכילה בתוכה אוכלוסייה לא לוחמת, שהחוק הבין-לאומי אינו סובלני כלפי פגיעה בה.
- 36 **ביטאון חיל האוויר** (אפריל 2002), עמ' 38.
- 37 המתח בין הפעילות היומיומית (בט"ש) מרובת האבדות ובין היוזמה ההתקפית עולה היטב בספרו של משה תמיר על שנות הנוכחות הישראלית בדרום לבנון: משה תמיר, **מלחמה ללא אות** (תל אביב: מערכות ומשרד הביטחון-הוצאה לאור, 2006). בעמ' 127 מתאר תמיר מארב אליו נקלעה שיירה של צה"ל, שבמהלכו נהרגו שלושה לוחמים. באותו עמוד מוזכרת יוזמה התקפית של יחידת "אגוז" אשר הצליחה להרוג שני אנשי חזבאללה, שלהערכת תמיר סייעו בהנחת המארב.
- 38 הכוונה היא למניעת היכולת של הגרילה להתקדם מבחינה צבאית לקראת צבא סדיר, תוך התשת הצבאית אתו היא מתמודדת, ובשלב הסופי אף הכרעתו. זוהי תמצית תורת שלושת השלבים כפי שהגדירה מאו בספרו **על הגרילה** (1937). ראו: טל טובי, **גרילה והמלחמה נגדה: מורשתו הצבאית של מאו** (ירושלים: כרמל, 2010), עמ' 42-57.
- 39 Terry Griswold and D. M. Giangreco, *Delta: America's Elite Counterterrorist Force* (Osceola: Zenith Press, 1992), pp. 78-87; Steve Crawford, *The SAS Encyclopedia* (Miami: Lewis International, 1998), pp. 266-269.
- 40 Ken Connor, *Ghost Force: The Secret History of the SAS* (London: Orion, 2001), pp. 303-340.
- 41 James Adams and Others, *Ambush: The War between the SAS: and the IRA* (London: Pan Books, 1988), pp. 110-118.
- 42 *FM 7-98 Operations in a Low Intensity Conflict*, Ch. 7: "Combat Support, 7-6: Attack Helicopter Units".